

Raimon Panikkar

ECOSOFIA: LA NUOVA SAGGEZZA

Per una spiritualità della terra

Citadella Editrice, Assisi, 1993, 182 str.

Danas više nije nužno posebno napominjati da je ekološki problem, pored svojih praktičnih konzekvencija, imao uznemirujuće i plodotvorne reperkusije na različitim područjima intelektualnog stvaranja. Njegova krizna i zabrinjavajuća ozbiljnost djelovala je kao poticaj ne samo za segmentarna (disciplinarno omeđena) istraživanja nego i za preispitivanje cjeline modernog znanja i razvoja. Iz tog su preispitivanja, bilo ono znanstveno-teoretsko, filozofsko ili teološko, proizašla brojna tumačenja i vizije u kojima se traga za uzrocima i rješenjima ekološkog problema. Ekološko je mišljenje, bez obzira na jedinstveni cilj, poprište različitih koncepcija. Među njima zapaženo mjesto zauzima i **ekozofija**. Njezin je tvorac i najbolji tumač Raimon Panikkar, mislilac vrlo zanimljivog profila i nagnuća. Ako bismo htjeli najsažetije odrediti njegovu bitnu značajku, mogli bismo reći da je on jedan od najvećih zagovornika **interkulturalnih** studija i odnosa. Ta značajka tijesno je povezana s njegovim biografskim i intelektualnim dispozitivom. Rođen je 1918. godine (Barcellona) u obitelji hinduističkog Indijca i španjolske katolkinje. Studirao je kemiju, filozofiju i teologiju, a na Sveučilištu California i Santa Barbara predavao (do 1987.) filozofiju religije i povijest religija. Napisao je tridesetak djela i brojne znanstvene rasprave u kojima se konzekventno zalaže za uzajamno obogaćivanje zapadne kulture (usredotočene na znanstveno-tehnički razvoj) i velikih istočnih tradicija hinduizma i budizma. Zbog te dvojake pripadnosti (zapadnom i istočnom svijetu) mnogi ga smatraju jednim od najsugestivnijih mislilaca ovog »prijelomnog doba«. Panikkar je, u punom smislu riječi, mislilac **dijaloga**. Dijaloško je stajalište u njegovim shvaćanjima

temeljni modus susreta među kulturama, ideologijama, religijama, filozofskim i znanstvenim pogledima.

To dijaloško načelo dolazi do jasnog izražaja i u knjizi *Ecosofia: la nuova saggezza. Per una spiritualità della terra* (Eko-zofija: nova mudrost. Za duhovnost zemlje). Knjiga je rezultat Panikkarova susreta sa čitateljima, što ga je u Assisiju (1989. godine) upriličila Citadella Editrice s namjerom da se raspravi o temi »S onu stranu ekologije: Čovjek – Bog – Kozmos prema novoj ravnoteži«. Knjigu tvore četiri dijela: *Prema novoj antropologiji* (Panikkarov razgovor s Giancarlom Zizolom), *Kristofanija za treće tisućljeće* (Panikkarovo izlaganje kojemu je dodan dijalog sa sudionicima susreta), *Kozmoteandrička intuicija: nova ravnoteža između boga, čovjeka i kozmosa* (također izlaganje s dijaloškim dodatkom), *Politika beskonačno nadilazi politiku* (zaseban tekst bez dijaloškog dodatka) i *Kontemplativna liturgija* (neka vrsta neposredno-doživljajnog iskušavanja Panikkarove koncepcije duhovnosti).

Središnja ideja te knjige sadržana je u tezi da drugo tisućljeće, po svemu sudeći, završava u znaku ekološke misli. Stoga se Panikkaru ne sviđa tematska formulacija »S onu stranu ekologije«. On svoje djelo i poglede radije definira kao traganje za **novom mudrošću** ljudskog života na zemlji i to nastojanje označuje neologizmom **ekozofija**, koja prihvaća postavke ekološkog pokreta, ali ih »povezuje sa smislom božanskog i zagovorom ljudskog«. Svoje temeljno ljudsko i intelektualno stajalište Panikkar određuje kao **multiverzalnost**, »otvorenost različitim vjetrovima«, novim i nepredvidljivim avanturama. Takvo stajalište ne pridaje osobito veliku važnost pitanju **identiteta**, barem u smislu kako se to pitanje postavlja i definira u uobičajenom, tradicionalnom kulturnom diskursu. Identitet nikada nije gotov, nego se neprestano traži. Gotovi (»realizirani«) identitet samo je kopija nekog starog, već istrošenog ob-

rasca. Traganje za identitetom, koje se najčešće pretvara u »povijesne mitove« (»nevolju suvremenog čovjeka«), intelektualno je uvijek pothranjivalo »idolatriju katastrofista«. Stoga je Panikkar žestoki kritičar prevladavajućeg poimanja povijesti, koje misli da zahvaća stvarnost ne znajući da povijest nikada nije identična pravoj stvarnosti. »Povijesna je stvarnost samo povijesna stvarnost a ne sinonim stvarnosti«. Zahvatiti sam život – to je ono što uspijeva samo »multiverzalnom čovjeku« koji ne priznaje idolatriju linearne redukcije vremena. Za takvo (multiverzalno) poimanje života potrebno je impostirati interkulturalni pristup, ali ne samo u načelnoj frazi nego u kulturnom djelovanju i interakciji. A to jednostavno znači da temeljne pojmove, shvaćanja i arhetipove jedne kulture ne možemo »uvoziti« u druge kulture držeći da bi oni i tamo morali biti podjednako bitni. Ako je povijest horizont zbilje za cijeli Zapad, ako se to na Zapadu smatra »prirodnim i evidentnim« (što je glavna značajka svake mitologizacije) to ne znači nikakvu »prirodnost i evidentnost« za druge kulture. Taj odnos valja respektirati ne samo na svjetovnom nego i na duhovno–religijskom planu. Ako se, primjerice, kršćanska poruka prenosi izvan Zapada kategorijama koje su strane Africi i Aziji, tada se radi o »teološkom kolonijalizmu«.

Ozbiljenje načela interkulturalnosti i multiverzalnosti sučeljava se danas s tri krize: antropološkom, ekološkom i teološkom krizom. Antropološka kriza izražava duboku krizu suvremenog čovjeka. Suvremeni čovjek našao se u krizi drugačijoj od one u doba Prosvjetiteljstva ili pak one u razdoblju Renesanse. Riječ je o krizi **rastrojstva**. Rastrojstvo čovjeka proizašlo je iz **mrvljenja** spoznaje. Naš svijet toliko je specijaliziran da smo uvjereni samo u spoznaju njegovih »sićušnih dijelova«. To je upravo ona specijalizacija koju je nekoć opisivao Descartes kada je postulirao da se teškoće mogu riješiti jedino cijepanjem realnosti na sve manje

dijelove. To je važeća metodologija pouzdana znanosti, ali ona »ubija realnost i sputava punu spoznaju«. Time je spoznaja zapravo svedena na takozvanu **objektivnu** spoznaju, koja je samo drugo ime za **fragmentaciju** znanja. Fragmentiran je i predmet spoznaje i spoznajni subjekt. Fragmentirajući realnost moderna znanost postala je nesposobna za rezultate koji služe životu. Tako podijeljeni čovjek danas dolazi do svijesti o tome da se cjelina može zahvatiti samo objedinjavanjem dijelova. Živimo u vremenu kada je jasno da nijedno društvo, nijedna religija, nijedno mišljenje ne mogu opstati u svojoj samodostatnosti.

Iako to vrijedi za sva društva i kulture, Panikkar se posebno obraća Zapadu, zbog jednostavnog razloga što on počiva na kulturi znanstveno–tehničke moći, na takozvanom objektivnom i fragmentiranom znanju. »Zapad je najdublja, najčudnija i najopasnija civilizacija koju poznajemo«. To dvoznačno određenje proizlazi iz činjenice da je znanost, u svojoj realizatorskoj veličini, dospjela do nečega što Panikkar bez uvijanja naziva **izopačenjem**. Riječ je o izopačenosti ne bilo koje, nego upravo **moderne** znanosti. Izopačen je sami smisao riječi »znanost«. Ta je riječ do početka moderne znanstvenosti označavala drugačiji smisao. Sanskrtskim izrazom *Jñana*, koji u grčkom postaje *gnosis* a u latinskom *scientia*, označava se **puna spoznaja**. U francuskom čak postoji, ne slučajno, igra riječi: *con–naissance*, što znači »zajedno se roditi«. Znanost je, dakle, uvijek označavala neku vrstu zahvata cjeline, jedinstvo i zajedništvo sa zbiljom. Čovjek je jedino biće čije se zajedništvo sa zbiljom ne sastoji samo u prisvajanju i prilagodbi stvari, nego i spoznaji stvari pomoću intelekta. To što spoznajemo, sa čime smo u zajedništvu, postaje dijelom nas samih. Moderna znanost (ili »nova znanost«, kako ju je nazivao Galilej) započinje stajalištem da je njezin primarni cilj ne shvaćanje nego **račun i predviđanje**. U kritici moderne

znanosti Panikkar ide dotle da daje za pravo teologu Ballerminu, a ne Galileju. Nije taj teolog bio u pravu zbog toga što je Galilej znanstveno pogriješio, nego zbog toga što je svojim znanstvenim apstrakcijama o nebu pružio teolozima mogućnost da nameću »teološku ideologiju neba«. Nebo što ga proučava znanstvenik nema ništa zajedničko s našim životom i našom sudbinom. Posrijedi je puka radoznalost. Moderna astronomija, primjerice, govori o tome što je svijet ili kako je on nastao u vremenu, koliko je vremena prošlo do *big banga*. Na taj je način čovjek poput atoma izgubljen u kozmosu. U tom pogledu znanost nije spoznaja. Ona samo pokazuje kako stvari **funkcioniraju**, a da pritom ne nudi ništa drugo. Za razliku od toga Panikkar zagovara kozmologiju, ali ne u smislu moderne znanosti, nego kao modus preko kojega se »različiti svjetovi obraćaju čovjeku«. S druge strane, teologija — odvojena od kozmologije — gubi »svaku svoju čaroliju nad stvarima« i proizvodi puke spekulacije koje ne služe nikomu. Na djelu je kriza svih teizama (monoteizma, deizma, politeizma, panteizma, ateizma), kriza onog oblika spoznaje koji božansko želi locirati na neko određeno mjesto. Kriza se očituje u tome da se božanskom pripisuje posebni i različiti, sve-moćni bitak. Božansko se izdvaja upravo onako kao što se izdvajaju obične stvari. Pretvaranje boga u beskonačno više i sve-moćno biće u biti je neprevladani antropomorfizam. Zato se i događa »inflacija boga« (ovdje Panikkar apostrofira Indiju), a vjera gubi pravi smisao, od nje se očekuje da bude ispunjena nekim praktičnim sadržajem. Panikkar tvrdi da vjera po svojoj biti nema sadržaja. Ona je egzistencijalna ljudska dimenzija koja ne sadrži nikakvu predmetnost, ideju i pojam. Kao egzistencijalna ljudska dimenzija ona se kristalizira i izražava u različitim oblicima, ovisno o religijskim tradicijama i kulturama.

Umjesto te osiromašene (čak i »izopačene«) slike svijeta, u kojoj su temeljito za-

kinuti i čovjek i priroda i bog, Panikkar nudi i obrazlaže svoju tezu da je stvarnost jedinstveni sklop triju dimenzija: čovjeka, kozmosa i boga. To je stajalište koje on označuje kao **kozmateandričku viziju**, a pakatkad ga naziva **teantropokozmizmom**. To je vizija trojstva, jer je trojstvenost struktura samog života. Trojstvena je struktura mišljenja, uostalom, na ovaj ili onaj način prisutna u mnogim velikim religijama, vjerovanjima i svjetonazorima. Trojstvo nije monopol kršćanstva ni monopol boga, već »krajnja struktura zbilje«. Pojmljen izvan tog odnosa čovjek je apstrakcija. Čovjek bez svijeta, tijela i materije ne bi bio čovjek. Bog koji ništa ne bi činio ne bi bio bog. Stvoritelj bez stvaranja nije stvoritelj. Bog po sebi ne postoji i jednako je apstrakcija kao čovjek i materija. Tri bitne dimenzije stvarnosti međusobno se konstituiraju i jedna bez druge ne mogu postojati. »To je takva vizija multiverznog totaliteta u kojoj je sve u odnosu sa svime«. Za ekološku tematiku — misli li se o njoj zaista ozbiljno i korijenito — to je jedino primjereno polazište.

Ekološka je kriza, prema Panikkaru, sastavni dio prethodno izloženog, ukupnog kriznog sklopa. Ekološka situacija planete nije metafizičko pitanje i ona ne dopušta čaroliju metafizičke igre pojmovala kao kriza čovjeka i kriza boga. Njezin je karakter empirijski, a izgled zastrašujući. Ako, primjerice, pedeset posto svih neorganskih bolesti dolazi od buke onda je to činjenica koja sama po sebi dovoljno govori o našoj sudbini. No, tehnološka misao reagira na ekološke probleme tako što traži **tehnološka rješenja** ne pitajući se za **uzroke**. Još razmišljamo na pragmatičan način: čovjek je jedno, priroda drugo, a bog opet treće. Budući da se u ekologiji odigrava drama naše sudbine, ona zahtijeva mnogo radikalnija sučeljavanja. Korijenito se mora izmijeniti naš odnos prema zemlji. Materijalizam nudi parcijalna rješenja, izaziva »građanski rat čovjeka–materije protiv prirode–materije«. Ekozofijski pristup, nadilazeći tu parcijal-

nost, zagovara »cjelovitu mudrost upravljanja ljudskim obitavalištem, mudrost zemlje«. On traži za **novom ravnotežom**. Ravnoteža znači da nitko nije gospodar. To znači da ni bog nije gospodar, da pokornost spram boga ne može biti rješenje, da rješenje nije plod volje ili inteligencije. Ravnoteža se ne može postići artificijelno. Nju nitko ne uvodi, nitko ne uspostavlja jedinstvo triju dimenzija (čovjeka, kozmosa i boga). Ona je stvar »kozmičkog povjerenja« o kojemu govore mnoge religije. Ona je jednostavno **ordo** (red). Stvarnost je takva kakva jest i to je ono što nam omogućuje da mislimo o **harmoniji**. Harmonija je zapravo prirodna, spontana i slobodna igra triju dimenzija. Stajalište o novoj ravnoteži logičan je izraz činjenice da se u svakom trenutku događa nešto novo.

Iako se Panikkarove ideje mogu interpretirati kao poseban oblik mistike, koju on ne odbacuje nego je smatra osobitom i legitimnom vrstom spoznaje, njegova ekološka koncepcija (ekozofija) nije lišena praktičkih aspekata. Na toj razini on se bavi političkom sferom, jer »politika je arena preko koje u naš život prodiru sve moguće ideje«. Modernu politiku, gledanu iz ekozofijske optike, kritizira jednakom mjerom kao i modernu znanost. Polazeći od temeljnog stajališta o »trojstvenoj konstitutivnoj relacionalnosti zbilje« on drži da je koncept suverenih država preživjelost koja ne može osigurati nikakav politički mir. Suverena država je mrvljenje zbilje. Politički je problem istodobno teološki, filozofski i ekološki, jednom riječju trojstven. Riječ je o odnosu *polis*a prema totalitetu ljudskog bivstovanja i stvarnosti. Čovjek je, antropološki gledano, *soma, psyche, polis i aion*, a to znači da on »jest« tijelo. Ne samo da »ima« tijelo nego »jest« tijelo. Čovjek je *psyche, anima*, on »jest« život, a ne samo da »ima« život. On je *polis*, društvo, pleme. Izolirani je čovjek apstrakcija, nema čovjeka bez roda i bez prijatelja. Čovjek je »bitno polis«. On je i *aion* (sanskritski *ayus*, latinski *saecu-*

lum) odnosno temporalna životnost zbilje. Čovjek je, dakle, sve to zajedno. Stoga se program suživota među ljudima ne može temeljiti na sili, bez obzira na to je li riječ o vladavini većine, o poretku suvereniteta ili, pak, o toleriranju slobode drugoga samo dotle dok nije u sukobu s mojom slobodom. Odatle potječe golema važnost politike koju je zbog toga bolje označavati kao **metapolitiku**. Ona nije profesija specijalista, već dimenzija samog ljudskog života na zemlji.

Da bi takvo poimanje politike, u vidokrugu ekologije, zadobilo i praktične konture Panikkar pravi svojevrсни scenarij obrata, korijenitih zahvata koji tvore program djelovanja za treće tisućljeće. Prije svega, trebalo bi **demonetizirati kulturu**, osloboditi ljudske djelatnosti vladavine novca koji je osvajački prodro u sve životne sfere. »Plaćati vodu, prehranu pa čak i zrak — to je znak bolesne kulture. Monetizacija svih kulturnih vrijednosti prirodna je posljedica kvantifikacije ljudskih nastojanja«. Potom bi valjalo »razbiti Babilonsku kulu« svjetske tržišne ekonomije i tehnokratizma s njegovom geometrijskom i mehanicističkom logikom. Danas je ta »kozmovizija« središte svjetske zbilje. U ekozofijskoj viziji, međutim, središte globalne zbilje jest svaka ljudska osoba i svaka kultura. Na to se nadovezuje i prevladavanje ideologije nacionalnih država. Ne radi se o apsolutnoj feudalizaciji ili primitivnoj tribalizaciji, nego o uspostavi takvog sustava multilateralnih odnosa koji omogućuju plodonosan suživot. Propale su ideologije imperija, a takvu će sudbinu doživjeti i ideologije »apsolutnog suvereniteta parcijalnih jedinica«. Nadalje, predstoji i zadaća »svođenja moderne znanosti u njezine vlastite granice«. Moderna znanstvena ideologija toliko je raširena da ona neutralizira svaki pokušaj »heteronomne moralizacije«. Treba ipak imati na umu da moderne znanosti imaju svoje epistemološke, ontološke, subjektivne i objektivne granice. Znanost sama po sebi nema unutrašnji spasi-

teljski potencijal. Ali njezin uspjeh je neporeciv i očit već u samoj činjenici da ona može nadmašivati svoje granice i na sebe preuzimati simboličku moć identificiranja sa zbiljom. Odatle proizlazi i sljedeća zadaća, a to je prevladavanje »kompleksnog tehnokratizma« koji je izravni rezultat tehnoznanosti. Sve su stare teokracije, monarhije, oligarhije, aristokracije i anarhije prepustile mjesto modernoj tehnokraciji. Vladavina (*kratos*) više ne pripada bogu, niti nekoj posebnoj grupi osoba, već je u posjedu moderne tehnologije. Kao što »znanost« nije znanost tako ni moderna tehnologija nije sinonim tradicionalne tehnike, *techné*, koja znači umijeće, vještinu, koja sadrži duhovnost i nadahnuće. U modernoj tehnologiji *pneumu* je zamijenio *logos* odnosno *ratio*. Panikkar napominje i to da je tehnokracija u suprotnosti s demokracijom. Prema tome, taj oblik vladavine valja zamijeniti **političkim umijećem** (*politike techné*) koje se, za razliku od svih drugih vještina, ne može prenijeti (delegirati) na druge, kompetentne eksperte. Demokracija je načelno dobar poredak, ali u ekozofijskoj perspektivi ona je također nedostatna. Valja ju nadmašiti »iskustvom nove kozmologije«. *Demos* može vladati samo ako se narod shvati kao nešto više od pukog zbroja više ili manje odvojenih pojedinaca. Čovjek je osoba, karika u lancu odnosa, a ne autonomni pojedinac. Čovjek je zapravo **ontonomijsko** (relacijsko) biće. Autentičnom je *demosu*, kao u antičkom *polisu*, potrebno njegovo vrijeme, potrebni su mu bogovi, kako bi bio uključen u »nad-demokratsku moć«. Tiranija se može izbjeći samo ako se afirmira nova kozmologija. To i jest smisao kozmoteandričke vizije. U skladu sa svojom kritikom mehanicističkih redukcija tehnoznanosti Panikkar reafirmira i **animizam**. Animizam je za njega životno iskustvo u kontinuitetu s prirodom. Svaki je prirodni entitet živuća stanica, istodobno dio i odraz cjeline. Nisu žive samo biljke i životinje, nego i planine i stijene. Živa je i materija.

Sve što je vremenito živo je naprosto zbog toga što je vremenito biće. Afirmirati animizam znači prihvatiti zbilju kao promjenjivu, slobodnu i živu, kao interrelacijski sklop svih njezinih fragmenata.

Iz tog konteksta proizlazi i definicija ekoloških zadaća. Panikkar ističe da nijedan pokušaj ekološkog zaokreta neće uspjeti ako zemlju ne smatramo našim **tijelom**, a tijelo našim **sebstvom**. »Ni zemlja ni tijelo ni sebstvo nisu identični našem (psihološkom) **egu**. Mi smo sudionici Riječi (kao što govore Vede i Evanđelje), Riječ je identična božanskom Životu, Život Svjetlu a Svjetlo Bogu«. Ekološki je problem, dakle, strogo teološki. Jedna od naših najprećih i najvažnijih zadaća jest uspostava **ugovora o savezu sa zemljom**. Ekološki pokret ne može biti samo drugačiji tehnološki način racionalnijeg i trajnijeg izrabljivanja zemlje. Ekozofija zagovara posve drugačiji odnos prema zemlji. Zemlja nije objekt spoznaje ni pohlepe. Ona je dio nas samih i našeg sebstva. Savez sa zemljom (»mir sa zemljom«) u stvari je ugovor o našem samopovjerenju. Mir ne znači idilično i idealističko stajalište potpune pasivnosti, to nije statična ideja života. Životinja ne »ubija« prirodu nego jede. Kad čovjek slijedi prirodu on je ne izrabljuje, već raste i razvija se. Mir sa zemljom isključuje pobjedu nad zemljom, odnosno njezino podvrgavanje našoj potrošačkoj upotrebi. »On, naprotiv, zahtijeva suradnu, sinergiju i novu svijest«. Napokon, Panikkar u svom scenariju pledira za obnovu božanske dimenzije. To je ono što on naziva **kristofanijom** za treće tisućljeće. Polazi od svoje već spomenute kritike (krize) svih teizama, obraća se, u prvom redu, kršćanima i napominje da **identitet** Krista nije isto što i njegova **identifikacija**. Njegov je identitet dublji od identifikacije onih koji mu se obraćaju. On je kršćanski simbol za cijelu zbilju, ali kršćanima ne pripada monopol nad tim načelom. Ni oni još nisu pojmlili cjelinu tog simbola, i pred njima je zadatak da prevladaju »tribalnu kristologiju«.

Osvrćući se kritički na tradicionalno vladajuću kristologiju Panikkar se upušta u zanimljivu teološku interpretaciju Krista. On drži da se Krist javlja u tri konceptualna oblika: **protologijskom, eshatologijskom i historijskom**. Protologijski je »Krist alfa, prije Abrahama, prije stvaranja, **monogenes–protogenes**, prije svega ostalog, Krist misterij, svjetlo što dolazi za sve ljude«. Eshatologijski je Krist onaj koji tek treba doći, »Krist svršetka, apokalipse, ispunjenja vremenske i prostorne avanture«. Historijski Krist jest Isus, »Marijin sin, njegova trajnost u povijesti kršćana«. Panikkar želi istaknuti da su te tri dimenzije jedna te ista realnost i da se Krist ne može dijeliti. Trojstvo je bitno za kristologiju. Kristofanija za treće tisućljeće teološki je prijevod temeljne Panikkarove ekozofijske pozicije koja strukturalno trojstvo (čovjek – kozmos – bog) poima kao jedinu cjelovitu viziju zbilje. Panikkarova je pozicija očito holistička, ali on i sam ističe da je to holizam posebne vrste, holizam koji se oslanja na jedinstvo bitnih životnih dimenzija, a ne na puki zagovor cjeline. U nastojanju da izbjegne holističku površnost, ekozofijski je holizam zanimljiv spoj vrhunske diskurzivne racionalnosti (filozofske, teološke i znanstvene) i duboke mistike.

Rade Kalanj

David Held

DEMOCRACY AND THE GLOBAL ORDER

From the Modern State to Cosmopolitan Governance

Polity Press, Cambridge, 1995, 313 str.

Prije sedam godina (1990) objavljena je knjiga Davida Helda: **Models of Democracy**. U panorami recentnih djela slične vrste, to je nedvojbeno jedan od najcjelovitijih teoretskih radova o pojmu, povišnim oblicima, protuslovljima i izgledima demokratskog poretka. Za hrvatsko

izdanje te knjige (**Modeli demokracije**, Školska knjiga, Zagreb, 1990) autor je napisao opsežan pogovor, zapravo cijelo jedno novo poglavlje pod naslovom: **Demokracija, nacionalne države i globalni sustav**. Već je iz toga bilo vidljivo u kojem će se smjeru kretati dalja Heldova istraživanja i razmišljanja. O tome jasno svjedoči njegova knjiga **Democracy and the Global Order. From the Modern State to Cosmopolitan Governance (Demokracija i globalni poredak. Od moderne države do kozmopolitskog upravljanja)**. Ona je nastavak i analitička razrada upravo one tematike koja je naznačena u spomenutom tekstu pogovora. Dok je nastanak **Modela demokracije** koincidirao s otvaranjem tranzicijskih debata o demokracizaciji, ta se knjiga javlja u jeku rasprava o trendovima i tumačenjima globalizacije.

Knjiga **Demokracija i globalni poredak** istodobno je analitičke i projektivne naravi. Ona, s jedne strane, znanstveno–objektivno obrazlaže, prikazuje i kritički vrednuje baštinu i stanje moderne demokracije, a s druge pak strane projicira i zagovara određenu verziju demokratskog sustava u doba globalnosti. Tu dvojaku ambiciju Held iznosi u četiri dijela: **Uvod – priče o staroj i novoj demokraciji; Analize – oblikovanje i uzmak moderne države; Rekonstrukcija – temelji demokracije; Razrada i zagovor kozmopolitske demokracije**. On polazi od konstatacije da se teorija i praksa demokracije danas nalazi pred izazovima na koje još nema jasnih odgovora i da to podjednako vrijedi za sve ključne tradicije demokratskog mišljenja: **republikanizam, liberalizam i marksizam**. Ti izazovi proizlaze iz dinamike svjetske ekonomije koja proizvodi nestabilnosti i teškoće kako na unutardržavnim razinama tako i u međudržavnim odnosima. Ubrzano se množe transnacionalne veze, novi oblici kolektivnog odlučivanja, međuvladine organizacije i međunarodne skupine za pritisak. Na djelu je prava ekspanzija i jačanje transnacionalnih komunikacijskih sustava. Proli-